

SEBEKRITIKA JAKO PŘÍSTUP K ŘEŠENÍ AKTUÁLNÍCH PROBLÉMŮ

RUDOLF ŠRÁMEK

Anotace: *Analýza instruktážních textů k výcviku základních pedagogických dovedností učitele prokazuje, že v České republice nyní existují texty k výcviku téměř jednoho sta dovedností a že nynější sebekritiky vysokoškolských pracovišť připravujících učitele i proto mají konstruktivní ráz.*

Úvod

Devět děkanů českých pedagogických fakult ve svém memorandu z 5. října 1999 podrobuje kritice dosavadní práci těchto fakult a vyjmenovává klíčové úkoly v jejich nastávajících činnostech. V oblasti pedagogických disciplín studia učitelství k těmto úkolům patří "...kromě obsahových změn, i změny organizační. Zejména výraznější přechod od frontálně organizované výuky k intenzivnější přípravě v menších skupinách studentů, s výrazným podílem jejich vlastních aktivit a uplatňováním zásad individuálního vedení studenta." ¹⁾

Rovněž v přípravě učitelů odborných předmětů, nutno sebekriticky uvést, vyvstává potřeba jejich obdobně uspokojivější připravenosti, a to zejména v oblasti pedagogických dovedností. ²⁾

Analýza instruktážních textů k výcviku základních pedagogických dovedností českého učitele

K změnám obsahů a forem celoživotního vzdělávání učitelů z hlediska jejich pedagogických dovedností mohou napomoci též instruktážní texty, chápané zde jako prameny jedna až deset (P1 – P10). ³⁾

Prostřednictvím analýzy těchto textů lze dospět k souboru 85 dovedností, z nichž 53 % se týká převážně vzdělavatelské role učitele. ⁴⁾

Výsledky analýzy v podobě pěti souborů dovedností učitele

Soubor dovedností učitele k upotřebení v roli:

1. komunikující osoby

- dovednost vést funkční slovní komunikaci (P 2), (P 3), (P 6), (P 7) a (P 8),
- dovednost vést funkční mimoslovní komunikaci (P 2), (P 3), (P 6), (P

7) a (P 8),

- dovednost vést monolog prezentující vlastní názor (P 7) a (P 8),
- dovednost vést retrospektivní monolog (životopisné vidění sama sebe) (P 7) a (P 8),
- dovednost vést monolog na nepřipravené téma (improvizovaný monolog) (P 7) a (P 8),
- dovednost vést výukový monolog (P 7) a (P 8),
- dovednost vést zjišťovací rozhovor (P 7) a (P 8),
- dovednost interpretovat zážitky ze svého života (P 7) a (P 8),
- dovednost vytvořit a zdramatizovat text (P 7) a (P 8),
- dovednost napodobit pedagogickou komunikaci (komunikaci v pedagogické situaci) (P 7) a (P 8),
- dovednost exteriorizovat osobní pocity (P 7) a (P 8),
- dovednost vést funkční komunikaci na základě hodnocení okolí a sebehodnocení sebe sama (bez použití obrazových a zvukových záznamů) (P 7) a (P 8),
- dovednost vést funkční komunikaci na základě hodnocení okolí a sebehodnocení sebe sama (i za použití obrazových a zvukových záznamů) (P 7) a (P 8).

2. standardního učitele

- dovednost aplikovat skutečnost, že výchova je společensky determinovaná (P 4),
- dovednost využít fakt, že existuje exogenistické pojetí výchovy (P 4),
- dovednost využít fakt, že existuje endogenistické pojetí výchovy (P 4),
- dovednost využít fakt, že existuje interakční determinace vývoje (rozvoje) člověka (P 4),
- dovednost použít názory J. Deweye, M. Montessoriové, S. Freuda, A. Adlera a C. G. Junga ve svých názorech na vývoj (rozvoj) člověka (P 4),
- dovednost použít názory postmodernistů ve svých názorech na vývoj (rozvoj) člověka (P 4),
- dovednost obhájit své názory na možný další vývoj výchovy a vzdělávání (P 4),
- dovednost orientovat se v různých pojetích alternativních škol (P 4),
- dovednost orientovat se v základních typech alternativních škol (P 4),
- dovednost analyzovat a syntetizovat charakteristické znaky aspoň deseti vybraných alternativních škol (P 4),

- dovednost aplikovat teze přestavby školství do své pedagogické práce (P 9),
- dovednost aplikovat zásady školské politiky do své pedagogické práce (P 9),
- dovednost aplikovat nové poznatky pedagogických (didaktických) oborů do své pedagogické práce (P 9).

3. nadstandardního učitele

- dovednost využít fakt, že existuje několik pojetí pedagogického výzkumu (P 4),
- dovednost formulovat vědecký (odborný) problém (P 4),
- dovednost vymezit vědeckou hypotézu (odbornou domněnku) (P 4),
- dovednost vybrat výzkumný vzorek (soubor) (P 4),
- dovednost použít základní metody pedagogického (odborného) výzkumu, např. pozorování, dotazování, klasický experiment, rozbor dokumentů, klasifikační analýzu, vztahovou analýzu a kausální analýzu (P 4).

4. převážně vychovatele

- dovednost vytvořit a rozvíjet příznivé sociální klima ve třídě (P 1),
- dovednost vytvořit a rozvíjet příznivou uvědomělou kázeň ve třídě (P 1),
- dovednost analyzovat výchovné situace ve třídě i mimo ni (P 2),
- dovednost řešit obvyklé a neobvyklé výchovné situace ve škole i mimo ni (P 2),
- dovednost určit pozici žáka ve třídě i mimo ni (P 2),
- dovednost umět individuálně pracovat se žákem ve vyučovací jednotce i mimo ni (P 2),
- dovednost vyhotovit optimální režim dne vzhledem k individuálním zvláštnostem žáka (P 2),
- dovednost zajistit spolupráci s rodiči při výchově (převýchově) žáka (P 2),
- dovednost řídit afektivní učení žáka hodnotám a postojům (P 5).

5. převážně vzdělavatele

- dovednost respektovat podmínky a zásady účinného vyučování (P 9),
- dovednost naplánovat a připravit se na účinné vyučování (P 1), (P 2) a (P 10),
- dovednost stanovit (formulovat) cíle účinného vyučování (P 2), (P 3),

- (P 6) a (P 10),
- dovednost provést didaktickou analýzu učiva (analýzu obsahu vzdělávání) (P 2), (P 3), (P 6), (P 9) a (P 10),
 - dovednost realizovat (řídit) vyučovací jednotku (P 1), (P 6) a (P 9),
 - dovednost aplikovat teorie učebních činností do školské praxe (P 6),
 - dovednost aplikovat teorie etapového formování rozumových činností do školské praxe (P 6),
 - dovednost aplikovat teorie algoritmů do školské praxe (P 6),
 - dovednost vybrat efektivní vyučovací metodu na základě didaktické analýzy učiva (analýzy obsahu vzdělávání) (P 3), (P 6) a (P 10),
 - dovednost aktivizovat učení žáků (P 5),
 - dovednost užít ve vyučování didaktických her, zábav a soutěží (P 9),
 - dovednost použít metody výkladu (i výkladu s demonstrací) (P 6) a (P 10),
 - dovednost použít metody rozhovoru (i vyvozovacího rozhovoru) (P 2), (P 6), (P 9) a (P 10),
 - dovednost použít metody diskuse (i besedy) (P 2), (P 9) a (P 10),
 - dovednost naučit žáky dotazovat se (P 5),
 - dovednost naučit žáky diskutovat (P 5),
 - dovednost formulovat, zadávat a řešit otázky a úkoly (P 2), (P 6), (P 9) a (P 10),
 - dovednost pracovat s textem (P 2),
 - dovednost demonstrovat obrazový materiál (P 9),
 - dovednost využívat vysílání rozhlasu a televize ve vyučování (P 9),
 - dovednost řídit výcvik dovedností žáků (použit praktické výukové metody, resp. metody instruktáže) (P 5) a (P 6),
 - dovednost analyzovat práci (výtvoř) žáků (P 9),
 - dovednost opakovat a procvičovat učivo osvojované žáky (P 5),
 - dovednost diagnostikovat učební činnosti žáků (P 1),
 - dovednost diagnostikovat výchovně vzdělávací výsledky žáků (P 2),
 - dovednost provést pedagogicko psychologickou diagnostiku (P 3),
 - dovednost provést kontrolu a hodnocení žáků ve vyučovacím procesu (P 3),
 - dovednost rychle diagnostikovat žáky (P 5),
 - dovednost naučit žáky hodnotit sama sebe (P 5),
 - dovednost hodnotit prospěch žáků (P 10),
 - dovednost sestavit a použít didaktický test (zejména nestandardizovaný) (P 6) a (P 9),
 - dovednost vybrat efektivní jednotky a formy účinného vyučování (P 3) a (P 9),

- dovednost vyučovat žáky frontálním způsobem (P 5),
- dovednost vyučovat žáky skupinovým způsobem (P 2), (P 9) a (P 10),
- dovednost vytvořit tým (týmy) žáků a řídit týmové (kooperativní vyučování) (P 5),
- dovednost řídit partnerské vyučování žáků (P 5),
- dovednost řídit samostatné učení žáků (i s badatelskými metodami výuky) (P 5) a (P 9),
- dovednost řídit problémové vyučování žáků (P 6), (P 9) a (P 10),
- dovednost řídit programované vyučování (a učení) žáků (P 6) a (P 9),
- dovednost naučit žáky aplikovat osvojené učivo (P 5),
- dovednost ukončit vyučování žáků (P 5),
- dovednost pozorovat a analyzovat vyučovací jednotku (vyučovací hodinu) (P 2) a (P 10),
- dovednost analyzovat záznam vyučovací jednotky (vyučovací hodiny) (P 9),
- dovednost použít Flandersovu metodu interakční analýzy FIAS (i za použití videozáznamu) (P 7) a (P 8),
- dovednost autodiagnostikovat vyučovací činnosti učitele (provést reflexi a evaluaci vlastní práce) (P 1).⁵⁾

Závěr

Prokazuje se, že:

- v současné době existují v České republice instruktážní texty k výcviku téměř jednoho sta pedagogických dovedností učitele základní i střední školy;
- v úvodu obě zmíněné podoby sebekritiky mají tudíž konstruktivní opory k nápravě kritizované situace a nejsou tak pouze plytkými frázemi a tím sebekritikami planými

Poznámky

- 1) Memorandum děkanů pedagogických fakult. *Učitelské noviny*, 1999, roč. 102, č. 38, s. 15.
- 2) ŠRÁMEK, R. *Současné proměny pedagogické přípravy učitelů odborných předmětů v České republice*. Mezinárodní konference Mezinárodní vědecké dni 2000ⁿ, Nitra: SPU, 2000-05-25.
- 3) Až na (P 6) jedná se záměrně o texty vydané po roce 1990.
 - (P 1) KYRIACOU, Ch. *Klíčové dovednosti učitele*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996, 156 s. ISBN 80-7178-022-7.
 - (P 2) MAŇÁK, J. aj. *Profesionální praktika z pedagogiky*. 1. vyd. Brno: Ped. fak. MU, 1992. 131 s. ISBN 80-210-0471-1.
 - (P 3) NAVRÁTIL, S., CEDRYCHOVÁ, V. a RAUDENSKÝ, J. *Cvičení z obecné didaktiky*. 2. vyd. Ústí nad Labem: Ped. fak. UJEP, 1998, 135 s. ISBN 80-7044-191-7.
 - (P 4) NAVRÁTIL, S., CEDRYCHOVÁ, V. a TYKALOVÁ, J. *Cvičení z obecné pedagogiky*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Ped. fak. UJEP, 1998, 100 s. ISBN 80-7044-161-5.
 - (P 5) SILBERMAN, M. a LAWSONOVÁ, K. *101 metod pro aktivní výcvik a vyučování*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997. 312 s. ISBN 80-7178-124-X.
 - (P 6) SUP, J. a ŠVEC, V. *Cvičení vybraných pedagogických dovedností učitele*. 1. vyd. Brno: VUT, 1988. 165 s. B. ISBN.
 - (P 7) SVATOŠ, T. *Pedagogická cvičení ze sociální a pedagogické komunikace*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 1995. 178 s. ISBN 80-7041-301-8.
 - (P 8) SVATOŠ, T. a KOTKOVÁ, V. *Sociální a pedagogická komunikace*. 2. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 1998. 174 s. ISBN 80-7041-794-3.
 - (P 9) ŠTURMA, J. *Didaktická cvičení*. 1. vyd. Hradec Králové: Ped. fak., 1998. 168 s. B. ISBN.
 - (P 10) ŠVEC, V., FIALOVÁ, H. a ŠIMONÍK, O. *Praktikum didaktických dovedností*. 1. vyd. Brno: Ped. fak. MU, 1996. 90 s. ISBN 80-210-1365-6.
- 4) ŠRÁMEK, R. a LINHARTOVÁ, D. K výcviku dovedností učitelů. In *Sborník XI. mezinárodní vědecké konference ... Sekce č. 14, Společenské vědy*. Brno: VUT, 1999, s. 29-34.
- 5) ŠRÁMEK, R. *Pedagogika I*. 1. vyd. Brno: MZLU, 1999. 190 s. ISBN 80-7157-414-7.

AUTOR – KONTAKT:

PaedDr. Rudolf Šrámek, CSc

Ústav humanitních věd,

Provozně ekonomická fakulta

Mendelova zemědělská a lesnická univerzita

Zemědělská 1

Brno

Tel.: (05) 451 329 23